

**ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀՀ ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

ՏԻԳՐԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի զարգացումը, ի թիվս այլ խնդիրներ լուծելու, մեծապես պայմանավորված է տվյալ ոլորտում գործող սուբյեկտների հարկման մեխանիզմների բարելավմամբ և կիրառվող ռեժիմների պարզեցմամբ: Իհարկե, Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված են և գործում են հարկման հատուկ ռեժիմներ (շրջանառության հարկ, արտոնագրային վճարներ, հաստատագրված վճարներ), որոնք չնայած նախատեսված չեն զուտ փոքր և միջին ձեռնարկությունների համար, այդուհանդերձ դրանցից շատերը գործում են այդ ռեժիմներում: Մասնավորապես, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված է, որ տվյալ ոլորտին դասվելու համար տնտեսավարող սուբյեկտները, ի թիվս այլ չափորոշիչների, պետք է բավարարեն նաև իրացման հատույթի գծով սահմանված պահանջը (100 մլն դրամից մինչև 1000 մլն դրամ), ակնհայտ է դառնում, որ փոքր և միջին շատ կազմակերպություններ մնան պայմաններում գործում են հարկման ընդհանուր ռեժիմում: Հետևաբար, վերջիններիս հարկային հաշվառման խնդիրները ձեռք են բերում կարևոր նշանակություն, որոնք արդյունավետ լուծելու առումով կարևոր նշանակություն կարող է ունենալ առողջիտը: Նման կազմակերպությունների կողմից վճարվող հիմնական հարկատեսակներից մեկը շահութահարկն է, որի հաշվառումն իրականացվում է հաշվապահական հաշվառումը և ֆինանսական հաշվետվությունները կարգավորող օրենքներով, սկզբունքներով և կանոններով, ինչպես նաև մի շարք այլ իրավական ակտերով, եթե օրենքով նախատեսված չեն դրանց կիրառման առանձնահատկությունները: Համաձայն ՀՀ օրենսդրության՝ նշված հարկատեսակը վճարողները հարկային մարմնին գրավոր տեղեկացնում են իրենց ընտրած հաշվապահական հաշվառման և ֆինանսական հաշվետվությունների սկզբունքների և կանոնների, օգտագործվող հաշվապահական հաշվառման համակարգային ծրագրի մասին: Հետևաբար, այն դեպքերում, երբ օրենքով նախատեսված չէ համախառն եկամտի կամ համախառն եկամտի նվազեցումների հաշվարկման կամ որոշման առանձնահատկությունները, կազմակերպությունները հնարավորություն ունեն կիրառելու հաշվապահական հաշվառումը և ֆինանսական հաշվետվությունները կարգավորող օրենքները: Դիտարկենք այն դեպքերը, երբ համախառն եկամտի կամ համախառն եկամտի նվազեցումների կարգավորումը սահմանված չէ «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքով, և կազմակերպությունները հաշվառման համար կարող են կիրառել Ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտները (այսուհետև՝ ՖՀՄՍ)՝ Հաշվապահական հաշվառման միջազգային ստանդարտներ:

րի խորհրդի թողարկած «Փոքր-միջին կազմակերպությունների ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտը» (այսուհետ՝ ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ) հաշվի առնելով:

Ընդհանուր առմամբ, ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ-ի նպատակն է այդ սուբյեկտների համար բարելավել վարկերի հասանելիությունը, բարձրացնել աուդիտի արդյունավետությունը, իսկ երբ ամբողջական ՖՅՄՍ կիրառումը պարտադիր չէ, նաև թեթևացնել հարկային բեռը¹: Այժմ դիտարկենք վերջինիս իրականացման մեխանիզմները՝ անդրադառնալով հարկվող շահույթը որոշելու նպատակով օգտագործվող տնտեսական ցուցանիշներին:

Ֆինանսական ծախսեր: Հարկվող շահույթը որոշելիս համախառն եկամուտը նվազեցվում է այն ստանալու հետ կապված անհրաժեշտ և փաստաթղթերով հիմնավորված ծախսերի չափով, որոնց թվին են դասվում նաև վարկերի և այլ փոխառությունների տոկոսները, բացառությամբ որոշ դեպքերի²: ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ-ում ֆինանսական գործիքների (ֆինանսական ակտիվներ և ֆինանսական պարտավորություններ) ճանաչմանը, ապաճանաչմանը, չափմանը և բացահայտմանը վերաբերող դրույթները ներկայացված են 11-րդ՝ «Հիմնական ֆինանսական գործիքներ» և 12-րդ՝ «Այլ ֆինանսական գործիքներին վերաբերող հարցեր» բաժիններում: Ընդ որում, 11-րդ բաժինը կիրառվում է հիմնական ֆինանսական գործիքների նկատմամբ և բոլոր կազմակերպությունների կտրվածքով, իսկ 12-րդ բաժինը՝ այլ, ավելի բարդ ֆինանսական գործիքների և գործարքների նկատմամբ: Քանի որ գործնականում փոքր և միջին կազմակերպությունների գերակշիռ մասն ընտրում է ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ-ն ամբողջությամբ, ուստի կարծում ենք, որ վերլուծությունները պետք է իրականացնել այդ տրամաբանությամբ:

Պետք է նշել, որ ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ-ն հիմնական ֆինանսական գործիքների թվին է դասում դրամական միջոցները, պարտքային գործիքները (դեբիտորական պարտք, տրված կամ ստացված մուրհակ կամ փոխառություն), փոխառություն ստանալու պարտավորվածությունները և ոչ փոխարկելի արտոնյալ բաժնետոմսերում և առանց հետվաճառքի իրավունքի սովորական կամ արտոնյալ բաժնետոմսերում ներդրումները: Քանի որ ՀՀ-ում գործող փոքր և միջին կազմակերպությունների գերակշիռ մասը չի տիրապետում վերջին երկուսին, հարկ ենք համարում անդրադառնալ դրամական միջոցներին և պարտքային գործիքներին:

Համաձայն ՓՄԿ-ների ՖՅՄՍ-ի՝ ֆինանսական գործիքը պայմանագիր է, որը մի կազմակերպությունում առաջացնում է ֆինանսական ակտիվ, իսկ մյուսում՝ ֆինանսական պարտավորություն կամ բաժնային գործիք: 11-րդ բաժինը պահանջում է ամորտիզացված արժեքի մոդելի կիրառում բոլոր հիմնական ֆինանսական գործիքների համար՝ բացառությամբ ոչ փոխարկելի և առանց հետվաճառքի իրավունքի արտոնյալ բաժնետոմսերում, ինչպես նաև առանց հետվաճառքի իրավունքի սովորական բաժնետոմսերում ներդրումների, որոնք հրապարակայնորեն շրջանառվում են, կամ որոնց իրական արժեքը կարող է արժանահավատորեն այլ կերպ չափվել³:

¹ Տե՛ս **Michael Wells**, IFRS for SMEs, 2010, էջ 2:

² Տե՛ս «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 10, 1997:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 42:

Երբ ֆինանսական ակտիվը կամ պարտավորությունը սկզբնապես ճանաչվում է, կազմակերպությունը պետք է այն չափի գործարքի գնով (ներառյալ գործարքի հետ կապված ծախսումները, բացի այն ֆինանսական ակտիվների և ֆինանսական պարտավորությունների սկզբնական չափումից, որոնք չափվում են իրական արժեքով՝ շահույթի կամ վնասի միջոցով)՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ համաձայնությունն իրենից ներկայացնում է ֆինանսավորման գործարք: Միևնույն ժամանակ, հաշվետու ժամանակաշրջանի ավարտին կազմակերպությունը պետք է չափի պարտքային ֆինանսական գործիքները անորտիզացված արժեքով՝ կիրառելով արդյունավետ տոկոսադրույթի մեթոդը:

Արդյունավետ տոկոսադրույթի մեթոդը ֆինանսական ակտիվի կամ պարտավորության անորտիզացված արժեքի հաշվարկման և համապատասխան ժամանակաշրջանի ընթացքում տոկոսային եկամտի կամ ծախսի բաշխման միջոց է: Դա այն տոկոսադրույթն է, որը ֆինանսական գործիքի գործողության ակնկալվող կամ ավելի կարճ ժամանակաշրջանի համար գնահատված դրամական միջոցների ապագա վճարումները կամ ստացվելիք գումարները ճշգրտորեն զեղչում է մինչև ֆինանսական ակտիվի կամ պարտավորության հաշվեկշռային արժեքը: Արդյունավետ տոկոսադրույթը որոշվում է ֆինանսական ակտիվի կամ պարտավորության սկզբնական ճանաչման պահի դրությամբ՝ հաշվեկշռային արժեքի հիման վրա:

Արդյունավետ տոկոսադրույթը հաշվարկելիս կազմակերպությունը պետք է գնահատի դրամական միջոցների հոսքերը՝ հաշվի առնելով ֆինանսական գործիքի բոլոր պայմանագրային պայմանները (օրինակ՝ վաղաժամկետ վճարման, գնման կամ համանման օպցիոններ) և արդեն իսկ հայտնի պարտքային կորուստները: Ընդ որում, այս դեպքում ապագա պարտքային հնարավոր կորուստները չպետք է հաշվի առնվեն: Արդյունավետ տոկոսադրույթի հաշվարկման ժամանակ կազմակերպությունը պետք է անորտիզացմի դրան վերաբերող բոլոր գանձումները, վճարված կամ ստացված ֆինանսական վճարները, գործարքի հետ կապված ծախսումները և այլ պարզևավճարներ կամ զեղչեր՝ գործիքի գործողության ակնկալվող ժամկետի ընթացքում:

Արդյունավետ տոկոսադրույթի եղանակով հաշվարկված տոկոսային ծախսի և վարկի մնացորդի հաշվարկը ցուցադրենք օրինակով:

2005 թ. հունվարի 1-ին Ա ընկերությունը Բ բանկից վերցնում է 1,000,000 ՀՀ դրամի փոխառություն՝ տարեկան 7% անվանական տոկոսադրույթով և 10 տարի մարման ժամկետով: Փոխառությունը մարվում է 142,378 ՀՀ դրամ տարեկան հավասարաչափ վճարումներով՝ մինչև 2014 թ. դեկտեմբերի 31-ը: Ա ընկերությունը Բ բանկին վարկ ստանալու համար վճարում է նաև վերադարձման ոչ ենթակա գումար՝ վարկի 2.5%-ի չափով, այն է՝ 25,000 ՀՀ դրամ: Չնայած փոխառության պայմանագիրը ենթադրում է առանց տույժերի կիրառման ժամկետից շուտ վճարներ կամ վարկի ժամկետից շուտ մարում, սակայն Ա ընկերությունը չունի նման մտադրություն, ինչի վրա էլ կատարված են հաշվարկները:

Վարկի սկզբնական հաշվեկշռային արժեքը հաշվարկվում է հետևյալ կերպ.

	ՀՀ դրամ
Վարկի մայր գումար	1,000,000
Բանկի կողմից գանձված վճար	25,000
Վարկի հաշվեկշռային արժեք	1,025,00

10 հավասարաչափ 142,378 ՀՀ դրամ տարեկան վճարումների և 1,025,000 ՀՀ դրամ սկզբնական արժեքի դեպքում արդյունավետ տոկոսադրույքը կկազմի 6.4699%: Այսպիսով, 10 տարվա ժամանակահատվածում վարկի հաշվեկշռային արժեքը, ինչպես նաև վարկի տոկոսային ծախսը ներկայացված են աղյուսակ 1-ի հաշվարկներում:

Ինչպես տեսնում ենք, տվյալ ժամանակահատվածի տոկոսային ծախսը հաշվարկվում է՝ նախորդ ժամանակահատվածի վարկի հաշվեկշռային արժեքին արդյունավետ տոկոսադրույքը կիրառելով: Տարեկան տոկոսային ծախսը յուրաքանչյուր տարի նվազում է՝ արտահայտելով վարկի հաշվեկշռային արժեքի նվազումը և բանկի կողմից գանձված վճարի ամորտիզացիան⁴:

Այսպիսով, ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ն կիրառող սուբյեկտները կարող են շահութահարկի հաշվարկման ժամանակ օգտագործել արդյունավետ տոկոսադրույքի եղանակով հաշվարկված տոկոսային ծախսը՝ դրանով իսկ զգալիորեն նվազեցնելով տվյալ հարկատեսակի գծով հարկային բեռը:

Աղյուսակ 1

Ամսաթիվ	Կանխիկ արտահոսք	Տոկոսային ծախս	Հաշվեկշռային արժեք
	ՀՀ դրամ	ՀՀ դրամ	ՀՀ դրամ
1-հունվար-05	-	-	1,025,000
31-դեկտեմբեր-05	142,378	66,316	948,938
31-դեկտեմբեր-06	142,378	61,395	867,955
31-դեկտեմբեր-07	142,378	56,155	781,732
31-դեկտեմբեր-08	142,378	50,577	689,931
31-դեկտեմբեր-09	142,378	44,638	592,191
31-դեկտեմբեր-10	142,378	38,314	488,126
31-դեկտեմբեր-11	142,378	31,581	377,329
31-դեկտեմբեր-12	142,378	24,413	259,364
31-դեկտեմբեր-13	142,378	16,780	133,726
31-դեկտեմբեր-14	142,378	8,652	-
Ընդամենը	1,423,780	398,820	

⁴ Աղբյուր՝ PwC's Manual of Accounting - IFRS 2014:

Հասույթ: «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքով եկամուտ են համարվում հաշվետու տարվա ընթացքում ակտիվների ներհոսքը, աճը կամ պարտավորությունների նվազումը, որոնք հանգեցնում են հարկատուի սեփական կապիտալի ավելացմանը: Վերջինս ակտիվների և պարտավորությունների տարբերությունն է: Ընդ որում, ակտիվ է համարվում հարկատուին սեփականության իրավունքով պատկանող ցանկացած միջոց՝ գույքը (նյութական ակտիվները), գույքային իրավունքները և գույքային իրավունքների հետ կապված անձնական ոչ գույքային իրավունքները (ոչ նյութական ակտիվները), արտարժույթը, արժեթղթերը, դեբիտորական պարտքը և այլ գույքը, իսկ պարտավորությունը հարկատուի պարտքն է (վարկ, կրեդիտորական պարտք, հարկային պարտավորություն և այլն): Եկամուտների թվին են դասվում մասնավորապես ապրանքների, արտադրանքի իրացումից ստացվող հասույթը, ծառայությունների իրացումից ստացվող հասույթը և այլն⁵:

Հարկվող օբյեկտը որոշելիս եկամուտների և ծախսերի հաշվառումն իրականացվում է հաշվեգրման եղանակով, որի դեպքում հարկատուն եկամուտների և ծախսերի հաշվառումն իրականացնում է՝ համապատասխանաբար ելնելով հարկատուի կողմից այդ եկամուտներն ստանալու իրավունքը ձեռք բերելու կամ դրա համար այդ ծախսերը ճանաչելու պահից՝ անկախ եկամտի փաստացի ստացման կամ վճարումների իրականացման ժամկետից:

Հաշվեգրման եղանակով եկամուտները հաշվառելիս հարկատուն հաշվի է առնում հետևյալ առանձնահատկությունները՝

ա) եկամտի ստացման իրավունքը համարվում է ձեռք բերված, եթե համապատասխան գումարը ենթակա է հարկատուին անվերապահ վճարման (հատուցման), կամ հարկատուն կատարել է գործարքից կամ պայմանագրից բխող պարտավորությունները, եթե նույնիսկ այդ իրավունքի բավարարման պահը հետաձգվել է, կամ վճարումներն իրականացվում են մաս-մաս,

բ) հարկատուի կողմից ծառայություններ մատուցելու դեպքում նշված իրավունքը համարվում է ձեռք բերված գործարքից բխող ծառայությունների մատուցումն ավարտելու (այդ թվում նաև՝ ըստ փուլերի) պահից:

Համաձայն ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ի՝ կազմակերպությունը պետք է պատրաստի իր ֆինանսական հաշվետվությունները՝ բացառությամբ դրամական միջոցների հոսքերի մասին տեղեկատվության՝ կիրառելով հաշվապահական հաշվառման հաշվեգրման սկզբունքը: Վերջինիս դեպքում հողվածները ճանաչվում են որպես ակտիվներ, պարտավորություններ, սեփական կապիտալ, եկամուտ կամ ծախսեր, երբ դրանք բավարարում են այդ հողվածների սահմանման և ճանաչման չափանիշները:

Եկամտի ճանաչումը ակտիվները և պարտավորությունները ճանաչելու և չափելու ուղղակի արդյունք է: Կազմակերպությունը պետք է եկամուտը ճանաչի համապարփակ ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվությունում (կամ ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվությունում, եթե ներկայացվում է), երբ առաջացել է ապագա տնտեսական օգուտների աճ՝ պայմանավորված ակտիվի աճով կամ պարտավորության

⁵ Տե՛ս «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 7, 1997:

նվազմամբ, որը կարող է արժանահավատորեն չափվել⁶:

Կազմակերպությունը ապրանքների վաճառքից ստացվող հասույթը պետք է ճանաչի, երբ բավարարվում են հետևյալ բոլոր պայմանները.

ա) կազմակերպությունը գնորդին է փոխանցել ապրանքների սեփականությանը վերաբերող ռիսկերի և հատույցների նշանակալի մասը,

բ) կազմակերպությունը չի պահպանում ո՛չ կառավարման շարունակական մասնակցություն, որը սովորաբար բխում է սեփականության իրավունքից, ո՛չ էլ վաճառված ապրանքների նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողություն,

գ) հնարավոր է արժանահավատորեն չափել հասույթի գումարը,

դ) հավանական է, որ գործարքին վերաբերող տնտեսական օգուտները կհոսեն կազմակերպություն,

ե) գործարքին վերաբերող կատարված կամ կատարվելիք ծախսումները հնարավոր է արժանահավատորեն չափել:

Երբ ծառայությունների մատուցման գործարքի արդյունքը հնարավոր է արժանահավատորեն գնահատել, կազմակերպությունը պետք է ճանաչի գործարքից հասույթը՝ հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջի դրությամբ գործարքի ավարտվածության աստիճանի հիման վրա (երբեմն կոչվում է ավարտվածության տոկոսի մեթոդ): Գործարքի արդյունքը կարող է արժանահավատորեն գնահատվել, եթե բավարարվեն հետևյալ բոլոր պայմանները՝

ա) հնարավոր է արժանահավատորեն չափել հասույթի գումարը,

բ) հավանական է, որ գործարքին վերաբերող տնտեսական օգուտները կհոսեն դեպի կազմակերպություն,

գ) հնարավոր է արժանահավատորեն չափել հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջի դրությամբ գործարքի ավարտվածության աստիճանը,

դ) հնարավոր է արժանահավատորեն չափել գործարքին վերաբերող կատարված և գործարքն ավարտելու համար անհրաժեշտ ծախսումները⁷:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ հասույթի ճանաչման և չափման ընդհանուր սկզբունքները «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքում և ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ում համընկնում են: Միևնույն ժամանակ, ՖՀՄՍ-ում ներկայացված են գործունեության տարբեր ոլորտների և դեպքերի համար հասույթի որոշման դրույթներ, որոնք բացակայում են «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքում, ուստի կարգավորվում են ՖՀՄՍ-ով հարկվող շահույթը որոշելիս:

Անդրադառնանք փոքր և միջին կազմակերպությունների ՖՀՄՍ-ների հասույթի ճանաչման և չափման որոշ առանձնահատկությունների:

Կառուցման պայմանագրեր: Այս պայմանագրերը վերաբերում են շինարարական ոլորտում գործունեություն ծավալող ընկերությունների հասույթի ճանաչման սկզբունքներին: Շինարարությունը ՀՀ տնտեսության կարևոր ոլորտներից է, ինչի վկայությունն է այն փաստը, որ 2013 և 2012 թվականներին տվյալ ճյուղի հաշվին ապահովվել է ՀՆԱ-ի համապատասխանաբար՝ 10%-ը և 12.5%-ը⁸: Երբ կառուցման պայմանագրի արդյունքը հնարավոր է արժանահավատորեն գնահատել, կազմակերպությունը պայ-

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 8:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 100:

⁸ www.armstat.am

մանագրի հասույթը և ծախսումները, որոնք պայմանավորված են կառուցման պայմանագրով, համապատասխանաբար պետք է ճանաչի որպես հասույթ և որպես ծախս՝ հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջի դրությամբ պայմանագրային աշխատանքների ավարտվածության աստիճանի հիման վրա (հաճախ կոչվում է ավարտվածության տոկոսի մեթոդ):

Ավարտվածության տոկոսի մեթոդը կիրառվում է ծառայությունների մատուցումից և կառուցման պայմանագրերից հասույթը ճանաչելիս: Կազմակերպությունը ծառայությունների գործարքի կամ կառուցման պայմանագրով սահմանված աշխատանքների կատարմանը զուգընթաց պետք է վերանայի և անհրաժեշտության դեպքում ճշգրտի հասույթի և ծախսումների գնահատումները: Գործարքի կամ պայմանագրի ավարտվածության աստիճանը պետք է որոշվի՝ կիրառելով այն մեթոդը, որն առավել արժանահավատորեն է չափում կատարված աշխատանքները:

Հնարավոր մեթոդները ներառում են՝

ա) տվյալ պահի դրությամբ իրականացված աշխատանքների համար կատարված ծախսումների և գնահատված ընդհանուր ծախսումների միջև հարաբերակցությունը: Ընդ որում, տվյալ պահի դրությամբ կատարված աշխատանքների համար ծախսումները չեն ներառում ապագա աշխատանքներին վերաբերող ծախսումները, ինչպիսիք են ծախսումները նյութերի կամ կանխավճարների գծով,

բ) կատարված աշխատանքների ուսումնասիրությունը,

գ) ծառայությունների գործարքի կամ պայմանագրի աշխատանքների ֆիզիկական ավարտվածության աստիճանը:

Վերը նշված 1-ին մեթոդով հասույթի հաշվարկման օրինակը կարող ենք պատկերացնել հետևյալ օրինակով.

Ա շինարարական ընկերությունը պայմանագիր է կնքում Բ ընկերության հետ՝ կառուցելու էլեկտրակայան: Կառուցման ընդհանուր ծախսը գնահատվում է 150,000 հազար ՀՀ դրամ: Պայմանագրից ընդհանուր հասույթը գնահատվում է 200,000 հազար ՀՀ դրամ: Ա ընկերությունից կպահանջվի երեք տարի էլեկտրակայանը կառուցելու համար:

Առաջին տարվա վերջում Ա ընկերության ծախսերը կազմել են 60,000 հազար ՀՀ դրամ: Հաճախորդին դուրս է գրվել հաշիվ-ապրանքագիր 50,000 հազար ՀՀ դրամի չափով: Համաձայն Ա ընկերության կողմից առաջարկվող կրեդիտորական պարտքի մարման ժամկետների՝ Բ ընկերությունը գումարը պետք է վճարի երկրորդ տարվա սկզբին:

Կիրառելով ավարտվածության տոկոսի մեթոդը ավարտվածության աստիճանը որոշելու համար, Ա ընկերությունը պետք է մինչև տվյալ ամսաթվի համար կրած ծախսումները համեմատի գնահատված ընդհանուր ծախսումների հետ:

Կատարված ծախսերի և գնահատված ծախսերի հարաբերակցությունից պարզ է, որ պայմանագիրը առաջին տարվա վերջում կատարված է 40%-ով (60,000/150,000): 80,000 հազար ՀՀ դրամ հասույթ (200,000 հազար ՀՀ դրամի 40%-ը) պետք է ճանաչվի որպես հասույթ առաջին տարվա վերջում⁹:

⁹ Աղբյուր՝ PwC's Manual of Accounting - IFRS 2014:

Պատվիրատուների կողմից կատարված միջանկյալ վճարումները և կանխավճարները հաճախ չեն արտացոլում կատարված աշխատանքների փաստացի ծավալը:

Երբ կառուցման պայմանագրի արդյունքը չի կարող արժանահավատորեն գնահատվել՝

ա) կազմակերպությունը պետք է հասույթ ճանաչի միայն պայմանագրի փաստացի կրած այն ծախսումների չափով, որոնք հավանական է, որ կփոխհատուցվեն, և

բ) կազմակերպությունը պետք է ճանաչի պայմանագրի ծախսումները որպես ծախս այն ժամանակաշրջանում, որի ընթացքում կատարվել են:

Ապրանքների հետ կապված ռիսկերի և հատույցների նշանակալի մասի փոխանցումը կարող է տեղի ունենալ ապրանքների առաքումից առաջ կամ հետո: Փոխանցման պահը կախված է պայմանագրի պայմաններից¹⁰: Միջազգային առևտրային հարաբերություններում ապրանքների սեփականությանը վերաբերող ռիսկերի և հատույցների փոխանցումը որոշելու համար օգտագործվում են ինկոտերմները (Incoterms): Վերջիններս Միջազգային առևտրի պալատի (International Chamber of Commerce) կողմից հրապարակված և միջազգայնորեն ճանաչված ստանդարտներ են ու ամբողջ աշխարհում օգտագործվում են ապրանքների միջազգային և ներքին վաճառքները կարգավորելու համար: 1936 թ. ընդունված ինկոտերմները կանոններ են, որոնք մշակվել և պահպանվում են ոլորտի մասնագետների կողմից ու դարձել են միջազգային գործարար կանոնների ստանդարտ: Սկսած 2011 թ. հունվարի 1-ից՝ գործողության մեջ է «Ինկոտերմ 2010-ը»¹¹:

Սեփականության հետ կապված ռիսկերի և հատույցների փոխանցման վրա կարող է ազդել վաճառողի կողմից ապահովագրական պայմանագրի կնքումը առաքման ընթացքում: Բերենք ասվածը հաստատող օրինակ:

Ա ընկերությունը արտադրում և վաճառում է տրանսֆորմերներ: Տրանսֆորմերները գնորդին են առաքվում ծովով, և Ա ընկերությունը կնքում է ապահովագրական պայմանագիր ու ապահովագրական ընկերությանը փոխանցում գործարանից մինչև գնորդի պահեստը տրանսֆորմերների առաքման հետ կապված ռիսկերը: Ըստ պայմանագրի՝ ապրանքների վնասման կամ կորստի դեպքում վաճառողին փոխհատուցվում է ապրանքների ամբողջ շուկայական արժեքը: Ռիսկերը և հատույցները փոխանցվում են գնորդին տրանսֆորմերները գնորդի պահեստ հասնելուց մեկ ամիս անց:

Այս դեպքում վաճառողը պետք է ճանաչի հասույթը ապրանքները գնորդի պահեստ հասնելու պահին: Վաճառողը գնորդին չի փոխանցել տրանսֆորմերների սեփականության հետ կապված նշանակալի ռիսկերը և հատույցները ապրանքը գործարանից դուրս գալիս, քանի որ ստացված ապրանքի կորստի կամ վնասման դեպքում ցանկացած ապահովագրական փոխհատուցում վճարվում է վաճառողին: Հասույթի ճանաչման պայ-

¹⁰ Տե՛ս "PwC's Manual of Accounting - IFRS 2014", point 9.59, 2014:

¹¹ <http://www.iccwbo.org/products-and-services/trade-facilitation/incoterms-2010/>

մանը չի բավարարվում, մինչև ապրանքները չեն հասնում վաճառողի պահեստ¹²:

Հանքարդյունաբերություն: Հասույթի ճանաչումը հատկապես դժվար կարող է լինել հանքարդյունաբերական ընկերություններում: Հանքարդյունաբերությունը ՀՀ տնտեսության կարևորագույն ճյուղերից է, որը 2013 և 2012 թվականներին ապահովել է ՀՆԱ-ի գրեթե 3%-ը¹³: Հետևաբար, հասույթի ճիշտ ճանաչումը և աուդիտորների կողմից ֆինանսական հաշվետվությունների հաստատումը շատ կարևոր են տվյալ ոլորտում գործող կազմակերպությունների համար: Հասույթի ճանաչման խնդիրները կապված են այն փաստի հետ, որ ոլորտում արտադրությունը հաճախ կազմակերպվում է համատեղ ձեռնարկություններում, և ընկերությունները պետք է վերլուծեն փաստերը և հանգամանքները՝ որոշելու, թե երբ և որքան հասույթ ճանաչել: Մինչև ժամանակ, արդյունահանված հանքաքարը գնորդին հասցնելը բավականին երկար ժամանակ է պահանջում, որի ընթացքում փոփոխվում են և՛ ռեսուրսների գները, և՛ պարունակությունը: Հանքարդյունաբերական ընկերությունները սովորաբար օգտագործում են «Մինչև նավի վրա» (Free on Board – FOB) և «Արժեք, ապահովագրում, փոխադրում» (Cost, Insurance, Freight – CIF) ինկոտերմները: Առաջին դեպքում գնորդն է ստանձնում ապրանքի հետ կապված բոլոր ռիսկերը հանքանյութը նշված նավահանգստում նավի վրա բարձելուց հետո, երկրորդ դեպքում վաճառողը վճարում է մինչև նավահանգիստ ապրանքի տեղափոխման ժխսերը, իսկ ռիսկերը և հատույցները վաճառողից փոխանցվում են գնորդին հանքանյութը նավի վրա բարձելուց հետո: Հանգամանքներով պայմանավորված՝ կողմերը կարող են համատեղել տարբեր ինկոտերմների պայմաններ:

Ստացված կանխավճարները հասույթը ճանաչելու ապացույց չեն, քանի որ տեղի չի ունենում ռիսկերի և հատույցների փոխանցում: Ստացված գումարը պետք է վերադարձվի, եթե տեղափոխող նավը խորտակվի կամ բեռը գողանան:

Շատ հաճախ վաճառքի պայմանագրերը պարունակում են պայմանական կամ նախնական գնագոյացման (provisional pricing) պայմաններ. հանքանյութի առաքման օրը կիրառվում է նախնական գին՝ հիմնված խտանյութի այն ֆորվարդային գնի վրա, որը կլինի գնորդի կողմից ապրանքը վերջնական ստանալու պահին (առաքման փակում)՝ առաքումից մեկ կամ երկու ամիս հետո: Վաճառողները ստանում են նախնական վճարում առաքման պահին, իսկ վերջնական վճարումը կատարվում է առաքումը փակելու ժամանակ: Նախնական գումարը կարող է կազմել վերջնական գումարի մինչև 90%-ը:

Ֆորվարդային գինը վստահելի հիմք է առաքման պահին վաճառքից ստացվելիք հասույթը չափելու համար: Յուրաքանչյուր հաջորդ ժամանակաշրջանում նախնական ճանաչված հասույթը պետք է ճշգրտվի՝ շուկայական ամենաթարմ տվյալների հիման վրա մինչև առաքումը փակվելու պահը:

¹² Աղբյուր՝ PwC's Manual of Accounting - IFRS 2014:

¹³ www.armstat.am

Պաշարներ: ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ում պաշարների չափման սկզբունքները ներկայացված են 13-րդ՝ «Պաշարներ» բաժնում, համաձայն որի՝ կազմակերպությունը պաշարները պետք է չափի ինքնարժեքից և գնահատված վաճառքի գնից՝ հանած համալրման և վաճառքի գնահատված նվազագույն ծախսումները¹⁴: Պաշարների արժեզրկումը ներկայացված է ՖՀՄՍ-ի 27-րդ՝ «Ակտիվների արժեզրկում» բաժնի «Պաշարների արժեզրկում» ենթաբաժնում, ըստ որի՝ կազմակերպությունը յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակաշրջանի դրությամբ պետք է գնահատի՝ արդյոք պաշարներն արժեզրկված են: Ընդ որում՝ դա պետք է կատարի՝ պաշարների յուրաքանչյուր հոդվածի հաշվեկշռային արժեքը համեմատելով դրա վաճառքի գնի հետ՝ հանած համալրման և վաճառքի ծախսումները: Եթե պաշարների որևէ հոդված արժեզրկված է, կազմակերպությունը պետք է նվազեցնի պաշարի հաշվեկշռային արժեքը՝ այն հասցնելով դրա վաճառքի գնին՝ հանած համալրման և վաճառքի ծախսումները¹⁵:

ՀՀ-ում պաշարների բնական և այլ կորուստների չափը սահմանվում է «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից նվազեցվող գույքի փաստացի այլ կորուստների չափերի հետ կապված հարաբերությունները սահմանող» կարգով¹⁶: Վերջինիս դրույթները չեն վերաբերում «Շահութահարկի մասին» օրենքով սահմանված բնական կորուստներին, ստանդարտների, տեխնիկական պայմանների, տեխնիկական շահագործման և պահպանման կանոնների պահանջների խախտման հետևանքով առաջացած կորուստներին, պատահական կորուստներին, տեխնոլոգիական կորուստներին, խոտանից կորուստներին և թափոններին: Փաստացի այլ կորուստներն առաջանում են սննդամթերքի, դեղերի (դեղանյութերի) և օրգանական ծագում ունեցող այլ հումքի (նյութերի), ապրանքների (արտադրանքի) պիտանիության (օգտագործման) ժամկետը անցնելու դեպքում, ժամանակի ընթացքում մաշվածության և (կամ) քայքայման հետևանքով օրգանական ծագում չունեցող նյութական այլ արժեքների (հումքի և նյութերի), ապրանքների (արտադրանքի) սպառման հատկանիշների անկման կամ կորստի դեպքում: Հարկվող շահույթը որոշելիս համախառն եկամուտը նվազեցվում է փաստացի այլ կորուստների չափով, բայց ոչ ավելի, քան համախառն եկամտի 1 տոկոսը (տարեկան): Նյութածախսի կորուստները համախառն եկամտից նվազեցվում են, եթե հիմնավորվում են հարկ վճարողի և (կամ) այլ կազմակերպությունների (անհատ ձեռնարկատերերի) և (կամ) պետական մարմինների կողմից կազմված տեխնոլոգիական պրոցեսը բնութագրող փաստաթղթով և փաստացի կորստի չափն արձանագրող ակտով կամ արձանագրությամբ¹⁷:

Ըստ ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ի 27-րդ՝ «Ակտիվների արժեզրկում» բաժնի՝ յուրաքանչյուր հաջորդող հաշվետու ամսաթվի դրությամբ կազմակերպությունը պետք է կատարի վաճառքի գնի նոր գնահատում՝ հանելով համալրման

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 57:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 110:

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ կառավարության 2012 թվականի դեկտեմբերի 20-ի № 1594 -Ն որոշումը:

¹⁷ Տե՛ս «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից նվազեցվող գույքի փաստացի այլ կորուստների չափերի հետ կապված հարաբերությունները սահմանող կարգ», ՀՀ կառավարություն, 2012:

և վաճառքի ծախսումները: Երբ պաշարների արժեզրկման նախկին հանգամանքներն այլևս գոյություն չունեն, կամ երբ տնտեսական իրավիճակի փոփոխության հետևանքով առկա է հստակ վկայություն վաճառքի գնի աճի վերաբերյալ՝ հանած համալրման և վաճառքի ծախսումները, ապա կազմակերպությունը պետք է հակադարձի արժեզրկման գումարը այնպես, որ նոր հաշվեկշռային արժեքը լինի ինքնարժեքից և վերանայված վաճառքի գնից՝ հանած համալրման և վաճառքի ծախսումները, նվազագույնը (այսինքն՝ հակադարձումը սահմանափակված է սկզբնական արժեզրկումից կորստի գումարով): Օրենքի համաձայն՝ եկամուտ չի համարվում արտարժույթի և արտարժույթով արտահայտված այլ ակտիվների և պարտավորությունների, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով իրականացված ակտիվների վերագնահատման դրական արդյունքը¹⁸:

Այսպիսով, «Շահութահարկի մասին» օրենքով թույլատրվում է պաշարների արժեքի նվազեցման դեպքում կատարել համախառն եկամտից նվազեցում, սակայն ոչ ավելի, քան համախառն եկամտի մեկ տոկոսը, մինչդեռ ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ով նման սահմանափակում չկա: Միննույն ժամանակ, եթե ՖՀՄՍ-ով նոր գնահատման արդյունքում կան հստակ վկայություններ պաշարների արժեքի աճի վերաբերյալ, ապա պետք է կատարվի հակադարձում, մինչդեռ օրենքով նույնպես նման բան նախատեսված չէ:

Իրականացված վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ եթե վերը ներկայացված դեպքերում կազմակերպությունները կիրառում են ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ-ների սկզբունքները, ապա հարկային մարմինները, ունենալով տվյալ կազմակերպության ֆինանսական հաշվետվությունների վերաբերյալ անկախ աուդիտորների կողմից տրված դրական եզրակացություն, կարող են ժամանակ և ռեսուրսներ չծախսել հաշվառման ու թվերի ճշգրտությունը ստուգելու համար: Հետևաբար, փոքր և միջին կազմակերպությունների աուդիտը կարող է էականորեն նպաստել ինչպես հարկվող շահույթի հաշվառման մեխանիզմների կատարելագործման, այնպես էլ նման սուբյեկտների նկատմամբ հարկային վարչարարության բարելավման հետ կապված խնդիրների լուծմանը:

Բանալի բառեր – «փոքր-միջին կազմակերպությունների ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտ», շահութահարկ, համախառն եկամուտ, հարկվող շահույթ, ֆինանսական ծախսեր, արդյունավետ տոկոսադրույք, հասույթ, պաշարներ, կառուցման պայմանագրեր

ТИГРАН АВЕТИСЯН – Пути совершенствования налогового учёта на малых и средних предприятиях РА. – Когда закон о подоходном налоге не определяет расчёта или спецификаций валового дохода и вычеты с валового налога, организации вправе прибегнуть к законам о бухгалтерском учёте и финансовой отчётности. Если организации применяют принципы МСФО для МСП, налоговые органы, располагая положительным мнением независимых аудиторов, могут не тратить время на проверку. Таким образом, аудит малых и средних предприятий позволит усовершенствовать механизм учёта налогооблагаемой прибыли и улучшить их налоговое администрирование.

¹⁸ Տե՛ս «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 8, 1997:

Ключевые слова: *подоходный налог, валовой доход, финансовые расходы, эффективная ставка, выручка, запасы*

TIGRAN AVETISYAN – *Ways of Improving Tax Accounting in Small and Medium Enterprises of RA.* – When the law on "Income Tax" of RA does not define the calculation or determination of the specifications of the gross income or deductions from gross income, organizations may apply the laws of accounting and financial reporting. If in the calculation of financial costs, revenues and inventory in certain cases organizations apply the principles of the IFRS for SMEs, the tax authorities, which have a positive independent audit opinion on the financial statements of the company, may not spend the time and resources to verify the accuracy of numbers and costs. Thus, the audit of SMEs can make a significant contribution to the improvement of the mechanisms of accounting of taxable profits and in issues of improving tax administration of such organisations.

Key words: *“International Financial Reporting Standards for Small and Medium Enterprises”, income tax, gross revenue, taxable income, finance income, effective interest rate, revenue, inventory, construction contracts*